IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 21 Issue 2 May 2026

YASHIL TURIZMNING XALQARO TURIZM BOZORIDAGI IQTISODIY SAMARADORLIGI

Ro‘zimurodova Nargiza Ruyiddin qizi
Qarshi davlat universiteti
“Turizm va mehmondo‘stlik” yo‘nalishi magistri
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20265440

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqolada turizm industriyasining O‘zbekiston iqtisodiyotidagi ahamiyati ta’kidlangan, joriy tashabbuslar, hozirgi tendensiyalar, iqtisodiy ko‘rsatkichlar, shuningdek, yashil turizmni iqtisodiyotning yuqori rentabelli tarmog‘iga aylantirish, Yangi O‘zbekistonda yashil turizm salohiyatini rivojlantirish muammolarini muhokama qiladi.

Kalit so’zlar: turizm iqtisodiyoti, iqtisodiy ko’rsatkichlar, turizm xizmatlari, yashil turizm, turizm sanoati, sayyohlik qishloqlari, Ipak yo’li xalqaro universiteti, UNWTO Bosh Assambleyasi.

Kirish. Zamon o‘tgani sayin insoniyat ham o‘z ko‘rinishini, ishonchlari va tamoyillarini o‘zgartirib bormoqda. Buning yaqqol isboti sifatida, insonlarning bir necha o‘n yillar oldingi tabiatga bo‘lgan munosabati va uning hozirqanday holatdaligini keltirsak bo‘ladi. Albatta, bashariyat tomonidan tabiatga berilgan zararlarning chek-chegarasi yo‘q, lekin keyingi yillarda insonlar o‘z xatolaridan xulosa chiqarib, o‘zlarini kutib turgan muqarrar halokatdan saqlab qolish uchun harakatni boshlab yuborishdi. Bu borada so‘z borar ekan, biz eng ko‘p duch kelayotgan atama “Yashil iqtisodiyot” va “Yashil turizm” atamalaridir.Yashil turizm –bu atrof-muhitni asrashga ko‘maklashadigan, mahalliy iqtisodiyotni qo‘llab-quvvatlaydigan va madaniy merosga hurmat bilan yondashadigan sayohat amaliyotlarini anglatadi. Bu faqat o‘rmonlarga borish yoki chodirda tunash degani emas. Aksincha, bu transport tanlashdan tortib yashash joyi, ovqatlanish va ekskursiyalargacha bo‘lgan barcha jarayonlarda atrof-muhitga salbiy ta’sirni kamaytirishga qaratilgan ongli va mas’uliyatli qarorlar qabul qilishdir1.Bugungi kunda atrof-muhitga ta’sir masalasi tobora dolzarb bo‘lib borayotgan bir paytda, barqarorlik endi shunchaki ommabop ibora emas, balki zaruratga aylandi. Turizm sohasida esa bu “Yashil turizm” degan kuchli bir harakatni yuzaga keltirdi. Barqaror yoki ekologik mas’uliyatli sayohat deb ham ataladigan yashil turizm atrof-muhitga salbiy ta’sirni kamaytirish va mahalliy hamjamiyatlar hamda madaniyatlarga ijobiy hissa qo‘shishni kuchaytirishga qaratilgan.Xoh navbatdagi sayohatlarni rejalashtirishda, xoh turizm bilan bog‘liq biznes yuritishda –yashil turizm tamoyillarini tushunish va amalda qo‘llash sayyora, jamiyat va hatto moliyaviy manfaatlar uchun ham uzoq muddatli foyda keltirishi mumkin.Yashil turizmning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:−tabiiy resurslarni asrash;−chiqindilar va zararli gazlar (emissiyalar)ni kamaytirish;−mahalliy hamjamiyatlarni qo‘llab-quvvatlash;−madaniy yaxlitlikni saqlash;−sayohatchilarni barqarorlik masalalaridan xabardor qilish.Turizm sohasidagi chiqindilar global karbon chiqindilarining taxminan 8 foizini tashkil etadi. Bunga transport, oziq-ovqat ishlab chiqarish, infratuzilma va boshqa ko‘plab omillar kiradi. Sayohat qilish imkoniyatlari tobora kengayib borayotgan bir davrda, turizmning umumiy (kumulativ) ta’siri nihoyatda katta2.Yashil turizm esa ushbu tendensiyani o‘zgartirishga, ya’ni yanada barqaror va mas’uliyatli variantlarni taklif etish orqali salbiy ta’sirni kamaytirishga intiladi. Bu nega muhimligi haqida esa quyida ma’lumot beriladi:–atrof-muhitni muhofaza qilish: Biologik xilma-xillikni, tabiiy yashash muhitlarini va yo‘qolib ketish xavfi ostidagi turlarni asrashga xizmat qiladi;–jamiyat uchun foyda: Mahalliy aholining ko‘pincha yangi ish o‘rinlari yaratish va madaniy almashinuv orqali iqtisodiy jihatdan manfaat ko‘rishini ta’minlaydi;–

shaxsiy boyish: Sayohatchilar sun'iy "turist tuzoqlari"dan ko'ra, yanada chuqurroq va haqiqiyroq tajribaga ega bo'ladilar.Ba'zi manzillar barqaror turizm sohasida yetakchilik qilmoqda. Shu yerda e'tiborga loyiq bir nechtasi keltiriladi:

1. Kosta-Rika: Ekoturizm modeli sifatida tanilgan, milliy bog'lar, yovvoyi tabiat qo'riqxonalari va yashil sertifikatli mehmonxonalar bilan mashhur;
2. Sloveniya: Dunyoning eng barqaror mamlakatlaridan biri sifatida tan olingan, yashiltransport va mahalliy madaniyatga katta e'tibor beradi;
3. Yangi Zelandiya: Tashqi faoliyatni sevuvchilar uchun mo'ljallangan maskan bo'lib, turli ekotizimlarni himoya qiluvchi konservatsiya ishlari bilan ajralib turadi;
4. Butan: "Umumiy Milliy Baxt" indeksi bilan mashhur, Butan massaviy turizmni cheklaydi va barqarorlikka sarmoya qiladi.

Ushbu mamlakatlar sayohatchilarni kutib olish bilan birga, atrof-muhit va madaniy yaxlitlikni saqlash ham mumkinligini isbotlaydi.Turizmda barqarorlik –bu o'tib ketadigan moda emas, balki kelajakdir. Iqlim o'zgarishi xavotirlari kuchayib borayotgan va sayohatchilarning qadriyatlari o'zgarayotgan bir davrda, ekologik mas'uliyatli tajribaga bo'lgan talab faqat ortib bormoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, global sayohatchilarning deyarli 80 foizi barqaror sayohat muhim deb hisoblaydi va 60 foizdan ortig'i faol ravishda ekologik mehmonxonalarni izlaydi1.Texnologiya ham bu o'zgarishni rag'batlantirmoqda. Karbon ta'siri hisoblash kalkulyatorlaridan tortib, barqaror restoranlarni tavsiya qiluvchi ilovalargacha –yo'l davomida ongli tanlov qilish endi ilgari hech qachon bo'lmagan darajada oson holatga kelgan.Yashil turizm faqat sayohat uslubi emas, balki fikrlash tarzidir. Siz yolg'iz sayohatchi, oila bilan safar qiluvchi yoki turizm sohasida biznes yurituvchi bo'lishingizdan qat'iy nazar, barqarorlikni qo'llab-quvvatlash endi ixtiyoriy emas. Bu har bir ishtirokchiga, ayniqsa sayyoraga foyda keltiradigan umumiy mas'uliyatdir.Aytib o'tilganidek, yashil turizm –bu tabiiy hududlarga tashrif buyurishni o'z ichiga olgan, lekin atrof-muhitga salbiy ta'sirlarni minimallashtirishga qaratilgan kichik ko'lamli turizmdir. Qisqacha aytganda, ushbu turizm turi sayohatning salbiy ta'sirlarini kamaytirish va hatto ularni bartaraf etishga intiladi. Bunga quyidagilar kiradi: haddan tashqari gavjumlik, meros va atrof-muhitning buzilishi, globalizatsiya, salbiy ijtimoiy o'zgarishlar va boshqa ko'plab omillar.E'tiborli jihati shundaki, tobora ko'proq turistik manzillar va korxonalar barqarorlikka e'tibor qaratmoqda va mas'uliyatli turizmni rag'batlantirmoqda. Yashil turizm tushunchasi ko'pincha ekoturizm, tabiat turizmi, mas'uliyatli turizm va qishloq turizmi kabi atamalar bilan almashtirib ishlatiladi. Shuningdek, xalqaro tashkilotlar uni barqaror turizm konsepsiyasiga muvofiq ta'riflagan bo'lib, bunda faqat atrof-muhitni muhofaza qilish emas, boshqa o'lchamlar ham hisobga olinadi."Nega yashil turizmni qo'llab-quvvatlash kerak?" degan savolga javob topadigan bo'lsak, bunday sayohat nafaqat atrof-muhitga va jamiyatga ijobiy hissa qo'shadi, balki sayohatchilar uchun ham ko'plab foydalarni taqdim etadi, deya olamiz. Buning isboti esa quyida:

1. Mahalliy hamjamiyatlarni qo'llab-quvvatlash –mas'uliyatli turizm mahalliy aholiga katta iqtisodiy foyda keltiradi, ularning yashash sharoitini yaxshilaydi, ish o'rinlarini oshiradi va turizm sohasiga kirishni osonlashtiradi. Shu orqali sayohat nafaqat sayohatchi uchun, balki joydagi odamlar uchun ham foydali bo'ladi;
2. Past ekologik ta'sir –yashil turizmning bir qismi, bu mahalliy mahsulotlar va oziq-ovqatni iste'mol qilishdir. Boshqa tomondan, oziq-ovqatni import qilish katta iqtisodiy va ekologik xarajatlarga olib keladi. Mahalliy mahsulotlarni tanlash orqali siz nafaqat karbon chiqindilarini kamaytirasiz, balki taomning sifatini ham oshirasiz: ingredientlar yangi, mahalliy oshpazlar esa ularni eng yaxshi tarzda tayyorlaydi va siz ilgari tatib ko'rmagan yangicha taomni sinab ko'rish imkoniga ega bo'lasiz;

3. Sayohat tajribasini boyitadi –yashil turizm sayohatchilarga mahalliy aholi bilan chuqur va mazmunli aloqalar o‘rnatish, shuningdek, ularning madaniy, ijtimoiy va ekologik masalalarini yaxshiroq tushunish imkonini beradi. Bu sayohatni yanada boyitadi va unutilmas qiladi.Boshqa foydalari sifatida aytadigan bo‘lsak, mas’uliyatli turizm sayohatchilarni o‘z tanlovlari haqida ongli bo‘lishga o‘rgatadi. Barqaror sayohatchi bo‘lishni xohlovchilar dam olish oldidan o‘zlarini bilim bilan ta’minlashlari muhim. Shuningdek, yashil turizm sayohatchini uzoq muddatda mahalliy hamjamiyatlar uchun eng foydali qarorlarni qabul qilishga undaydi va qilingan harakatlarning ijobiy ta’sir ko‘rsatishini ta’minlaydi.Yashil turizm o‘z-o‘zidan “barqaror turizm” tushunchasi bilan ham ifodalanadi. Hawkins (1998) barqaror turizmni shunday ta’riflagan:“Barqaror turizm –bu hozirgi sayohatchilarning ehtiyojlarini qondirish bilan birga, kelajak avlodlar uchun sayohat manzillarini saqlab qolishga qaratilgan muvozanat holatini anglatadi”.Barqaror turizm sayohatchilar uchun yanada foydali va mazmunli tajribalarni ta’minlashga yordam beradigan, rejalashtirilgan va mas’uliyatli rivojlanishni rag‘batlantiradigan turizm shaklidir.Barqaror turizm iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik ta’sirlarni, nafaqat hozirgi, balki kelajakdagi holatni ham hisobga oladi. U sayohatchilar, turizm sohasidagi korxonalar, atrof-muhit va mahalliy hamjamiyatlar ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan. Barqaror turizm tamoyilida har doim atrof-muhit asosiy e’tibor nuqtasi hisoblanadi.Butler (1991) esa barqaror turizmni quyidagicha ta’riflaydi:“Barqaror turizm –bu mehmonxona va mahalliy hamjamiyatning tabiiy, ijtimoiy va madaniy resurslarini barqaror rivojlantirishni boshqarish bilan bog‘liq bo‘lgan turizm bo‘lib, u iqtisodiy farovonlikni oshirish, tabiat va madaniyatni saqlash, ijtimoiy hayotni rivojlantirish, xarajat va foydaning avlodlararo adolatli taqsimlanishini ta’minlash, hayotiy yetarlilikni kafolatlash va sayohatchilarning ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan”.Barqaror turizm hukumat va xususiy sektor hamkorligini talab qiladi, chunki atrof-muhitga zarar yetkazilishidan oldin choralar ko‘rilishi lozim. Atrof-muhitni hisobga olmagan turizm rivojlanishi sayohat sanoati uchun salbiy oqibatlar olib kelishi mumkin. Turizm hozirgi sayohatchilarning ehtiyojlari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, kelajak avlodlarning huquq va ehtiyojlarini cheklamasligi kerak. Tabiiy resurslar va atrof-muhitni saqlash masalalari BMT tomonidan tashkil etilgan Rio sammitida (UNCED) xalqaro kelishuvlarda ham muhokama qilingan.Barqaror turizm orqali barcha resurslar shunday boshqarilishi mumkinki, ular sayohatchilar, sanoat va mahalliy hamjamiyatlarning ehtiyojlarini qondiradi, madaniyat yaxlitligini, biologik xilma-xillikni, ekologik tizim va hayot tizimini saqlaydi. Shu bilan birga, barqaror turizm – bu sayohatning hozirgi holati va kelajakdagi ta’sirlarini (iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik) hisobga oladigan, barcha manfaatdor tomonlarning ehtiyojlarini qondirishga intiladigan turizm shakli hisoblanadi.Xulosa sifatida ayta olamizki, yashil turizm –bu nafaqat sayohat uslubi, balki dunyoga ochiq fikr va madaniy, ijtimoiy hamda ekologik farqlarimizni tushunish yo‘li. Mas’uliyat bilan sayohat qilish orqali biz mahalliy aholi bilan mazmunli aloqalar o‘rnatamiz, ularning madaniyati va yashash sharoitlarini yaxshiroq tushunamiz va sayohatdan haqiqiy boylik –asl tassurotlar bilan qaytamiz Ko‘p yillar davomida dunyo qiyinchiliklari orasida iqlim o‘zgarishi, ifloslanish, qashshoqlik va tabiiy resurslarning kamayishi muhim muammo bo‘lib kelmoqda. Shu kontekstda ko‘plab mamlakatlar an’anaviy “qahva rangli” iqtisodiy modeldan ekologik jihatdan toza “yashil iqtisodiyot”ga o‘tmoqda, bunda turizm biznes egalarining faol ishtiroki katta ahamiyatga ega. Turizm uzoq vaqt davomida mamlakatlar tomonidan alohida e’tibor qaratilgan, tutun chiqarmaydigan sanoat sifatida ko‘rilgan va ish o‘rinlari yaratishga hamda byudjet daromadlarini oshirishga yordam beruvchi soha sifatida baholangan.Biroq, turizmning haddan tashqari rivojlanishi natijasida tabiiy muhitga zarar yetkazuvchi muammolar yuzaga kelgan, masalan, chiqindilarni tabiiy muhitga tashlash. Shu sababli, yashil turizmni rivojlantirish hozirgi yashil iqtisodiyotni rivojlantirish uchun dolzarb talabdir. “Yashil turizm” tashabbusi iqtisodiyot, odamlar va atrof-muhit uchun foyda keltirishga yordam beradi.Bozor

sharoitlari kontekstida turizm xizmatlari qayta shakllanmoqda va bunda mijozlar, xizmat foydalanuvchilari va hukumatlarni o‘z ichiga olgan manfaatdor tomonlarning ishtiroki zarur. Shu bilan birga, ijtimoiy mas’uliyatli biznes turizm xizmatlari bozorida yaxshi o‘rnatilgan tamoyillarto‘plami sifatida qaraladi, chunki ko‘plab turizm bizneslari barqarorlik masalalarini hisobga olishni boshlagan va korporativ ijtimoiy mas’uliyat (CSR) faoliyatlari bo‘yicha hisobot berishda shaffofroq bo‘lishlari lozim. Atrof-muhitni muhofaza qilish asosiy masalaga aylanayotgan bir davrda, iste’molchilarning ekologik onglilik darajasi ortib bormoqda.Yashil iqtisodiyot bo‘yicha bilim almashish turizm bozoriga barqaror rivojlanishga hissa qo‘shish va mijozlarning ekologik istaklari hamda yashil ehtiyojlarini qondiradigan ijobiy imidj yaratish orqali yechim taqdim etadi. Bilgihan va boshqalar (2019) turizmga oid bilimlarda uchta asosiy jihatni ajratadi:

Birinchisi –atrof-muhit mezonlariga asoslangan rivojlanish strategiyalari;

Ikkinchisi –turizm korxonalarining ekologik boshqaruv strategiyalari;

Uchinchisi –yashil turizm mahsulotlarini rivojlantirish. Biroq, hozirgi holatda turizm menejerlarini yashil turizm xizmatlari bo‘yicha bilim almashishda qo‘llaniladigan kompleks vosita mavjud emas.Bugungi kunda iste’molchilar o‘z iste’mol odatlarining atrof-muhitga ta’sirini yaxshiroq tushunib, kelajak avlodlarning farovonligi uchun barqaror iste’mol modeliga o‘tmoqda. Ko‘plab iste’molchilar ekologik muhitga salbiy ta’sir ko‘rsatadigan odatlarni tushunib, hayot tarzi va ish yuritish usullarini o‘zgartirishni boshladilar. Natijada, yashil iste’mol ortib bormoqda. Yashil iste’mol –bu atrof-muhitni ifloslantirmaydigan mahsulotlarni tanlash orqali ekologik jihatdan mas’uliyatli xulq-atvorni anglatadi. Iste’molchilarning atrof-muhitga ortib borayotgan e’tibori oziq-ovqat, turizm, moda va bank sohalarida ko‘rinmoqda. Biroq, turizm mahsulotlariga oid tadqiqotlar olimlar va menejerlar tomonidan ko‘p e’tiborga olinmaydi.Korporativ ijtimoiy mas’uliyat (CSR) bugungi kunda biznesda trend va norma sifatida shakllangan. Tegishli tadqiqotlar jamoat va xususiy sektor turizm korxonalari tomonidan qabul qilingan yashil turizm strategiyalari va amaliyotlarni o‘rganadi. Biroq, amaliyot va siyosiy majburiyatlar orasida ba’zi tafovutlar mavjud. Shu bilan birga, CSR sayohat biznesining obro‘siga va iste’molchi xulq-atvoriga bog‘liq omil sifatida qaraladi. Pan va boshqalar (2018) yashil xabarlarni qabul qilish darajasini aniqlash muhimligini ta’kidlaydi va turli shaxslar uchun turli kommunikatsiya strategiyalarining zarurligini qayd etadi.Shu sababli, tadqiqot iste’molchilarning yashil turizm xizmatlaridan foydalanish bo‘yicha qarorlariga bilim almashish qanday ta’sir qilishini o‘rganishga qaratilgan. Bu masala Gen Z avlodining dolzarbligiga to‘g‘ri keladi, chunki ular bugungi kunda iqlim o‘zgarishi va atrof-muhit masalalariga avvalgidan ko‘ra ko‘proq e’tibor qaratmoqda va iqlim o‘zgarishiga qarshi harakatlarda faol ishtirok etmoqda. Dunyo bo‘ylab 13-25 yoshdagi yoshlar eng yuqori foizni tashkil etadi va eng tez o‘suvchi guruh hisoblanadi. Ular yashil qarashlar, bilim va ong bilan birgalikda ekologik mas’uliyatli xulq-atvorni rivojlantirish va yashil mahsulotlar va xizmatlar bozorini kengaytirish uchun kuchli harakatlantiruvchi kuchdir.So‘nggi tadqiqotlar yosh iste’molchilarning xulq-atvori va yashil xizmatlardan foydalanish qarorlariga e’tibor qaratmoqda, ammo bu tadqiqotlar yashil turizm xizmatlariga nisbatan sinovdan o‘tkazilmagan. Ushbu tadqiqot tadqiqot bo‘shlig‘ini to‘ldirish va yosh iste’molchilarning yashil turizm xizmatlaridan foydalanish qarorlarini tushunishga qaratilgan. Shu bilan birga, ushbu mavzudagi tadqiqotlar hali ham nisbatan cheklangan. Chin va boshqalar (2018) ta’kidlaganidek, rivojlanayotgan mamlakatlarda yashil turizm xizmatlariga oid tadqiqotlar juda kam, shuning uchun ushbu tushunchani to‘liq ochish zarur. Ko‘plab tadqiqotlar asosan yashil turizm faoliyatlari yoki mijoz va menejerlarning idrokiga e’tibor qaratadi, moliyaviy mahsulotlarga esa kam e’tibor

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, (2023) O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, XII bob, 68-modda, 05/01/2023. lex.uz [Elektron resurs] URL: https://lex.uz/docs/6445147
2. MirziyoyevSh. (2023) O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat 3.Mirziyoyev. Jahon turizm tashkiloti Bosh Assambleyasining 25-sessiyasidagi nutqi. Xalq so'zi, №219 (8520) 17/10/2023.
3. Mirziyoyev Sh.M. (2021) Yangi O'zbekiston strategiyasi [Matn]/ Sh.M. Mirziyoyev. - Toshkent: “O'zbekiston” nashriyoti, 176-bet.
4. Abdullaeva M. (2022) O'zbekiston uchun turizm brendini yaratish: imkoniyatlar va muammolar. Cabar.asia. Toshkent.
5. Ablaizov A.A. (2019) O'zbekistonda ekoturizmni tashkil etish va rivojlantirish muammolari. Samarqand iqtisodiyot va xizmat ko'rsatish instituti. Jismoniy tarbiya. Sport. Turizm. Jismoniy dam olish. 4-jild, 4-son.
6. Abriev Z.S. (2022) COVID-19 pandemiyasi sharoitida O'zbekistonda turizmning ijtimoiy-iqtisodiy salohiyatini rivojlantirish: Hozirgi zamon prizmasi orqali kelajak istiqbollari // Iqtisodiyot, tadbirkorlik va huquq. - 12-jild. - 4-son. - doi: 10.18334/epp. 12.4.114360
7. Ata-Mirzaev O. Tuxliev N. (2009) O'zbekiston Tabiat Aholi Iqtisodiyoti “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” Toshkent. 36-bet
8. Norchaev A.N., Rabbimov E.T. Axmedxo'jaev R.T. (2011) Ekologik turizm. O'quv yordamlanma -T.: TDIU.Tuxliev N. (2006) Ekologik turizm: mohiyati, tendentsiyalari va rivojlanish strategiyasi. –T.